

7.2 Pojetí čtenářské gramotnosti v šetření PISA 2018 a ukázka testové úlohy

7.2.1 Změny v pojetí čtenářské gramotnosti

Šetření PISA hodnotí funkční gramotnost, to znamená schopnost používat nabyté znalosti a dovednosti v reálných životních situacích. Pojetí čtenářské gramotnosti proto odráží nejen soudobé teorie porozumění čtenému textu, ale i společenské změny, jež ovlivňují čtení v každodenním životě.

Od roku 2000, kdy byla v šetření PISA poprvé vymezena podstata čtenářské gramotnosti, dramaticky vzrostlo množství textů, které čtou lidé na digitálních zařízeních, především v prostředí internetu. Digitální média stále častěji zaplňují čas, který dříve náležel čtení knih, novin a časopisů. Při čtení na internetu je mnohem více než při čtení tištěných materiálů potřeba přistupovat k textům kriticky a pečlivě zvažovat takové aspekty, jako jsou věrohodnost argumentů, záměr autora či důvěryhodnost zdroje. Dovednosti kritického posuzování textu byly hodnoceny již v dřívějších cyklech šetření PISA, ale nyní se jim věnuje mnohem více pozornosti a testovacího času.

Čtení na internetu dále vyžaduje schopnost vyhledat a vybrat z mnoha textů ten, který bude nejlépe odpovídat potřebám a požadavkům čtenáře. V současné záplavě elektronických textů není možné číst všechno a na významu nabývají dovednosti rychlého prohlížení textu (tzv. *skimming*) a sledování důležitých, byť často skrytých vodítek, jako jsou nadpisy, obsah, údaje o autorovi, adresa webové stránky či datum zveřejnění. Podle těchto vodítek se čtenáři rozhodují, kterými texty se má smysl zabývat podrobněji a které raději ani nečíst, protože svým obsahem nebo kvalitou neodpovídají jejich čtenářskému záměru. Dovednosti nezbytné pro výběr vhodného textu z mnoha možností byly v PISA 2018 hodnoceny testovými otázkami vytvořenými specificky pro tento cyklus šetření.

7.2.2 Čtenářské procesy

Jádrem čtenářské gramotnosti jsou kognitivní činnosti, které čtenáři vykonávají při práci s textem. V šetření PISA 2018 se nazývají čtenářské procesy¹² a test čtenářské gramotnosti je sestaven tak, aby umožnil ověřit úroveň jejich zvládnutí. Zdatní čtenáři používají při čtení různých typů textů různé typy čtenářských procesů, které volí podle toho, co je v danou chvíli jejich čtenářským záměrem.

PISA 2018 rozlišuje tři základní typy čtenářských procesů:

1. Vyhledávání informací

Vyhledávání informací je založeno na doslovném nebo téměř doslovném porozumění. Čtenář při něm vyhledává jednotlivá slova či slovní spojení, která jsou přímo uvedena v textu. Schopnost nalézt informaci se zakládá na čtenářově představě o tom, jakou informaci potřebuje, na jeho znalosti prostředků organizace textu a na schopnosti odvrátit pozornost od nepodstatných textových pasáží. Novou čtenářskou dovedností, jež souvisí se čtením na internetu, je vyhledávání informací v obrovském množství textů. Tato dovednost, která vyžaduje porovnávání textů, rychlé posouzení jejich obsahu a kvality informací a nakonec výběr nejvhodnějšího textu, je v šetření PISA 2018 testována otázkami, v nichž žáci nepracují s celými texty, ale s klíčovými slovy, nadpisy, údaji o autorech, zdrojích a stručnými souhrny, podobně jako při vyhledávání pomocí webového vyhledávače.

2. Porozumění

Porozumění významu textu je založeno na dvou základních kognitivních procesech: vytváření představy doslovného významu textu a propojování doslovného obsahu s dosavadními zkušenostmi čtenáře. Doslovné porozumění je pro většinu žáků na konci povinné školní docházky již automatické. Při propojování musí čtenáři překročit rovinu toho, co je v textu přímo napsáno, a s využitím svých zkušeností vyvozovat různé typy závěrů vyjadřujících různé typy vztahů (např. prostorové, časové, kauzální) mezi jednotlivými částmi textu. Čtenáři mohou vyvozovat závěry z kratších textových

¹² V předchozích cyklech šetření PISA se čtenářské procesy označovaly jako postupy, dovednosti nebo aspekty.